

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.04.012>

УДК 346.1

В.Г. ОЛЮХА, д-р юрид. наук, доцент, провідний науковий співробітник
відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0002-3339-1154

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ УПРАВЛІННЯ ПАНДЕМІЧНИМ РИЗИКОМ

Ключові слова: ризик, пандемія, коронавірус, управління пандемічним ризиком, непрямі засоби державної підтримки, прямі засоби державної підтримки, господарський договір, форс-мажор.

Статтю присвячено дослідженню пандемічного ризику, розглянуто його характерні ознаки. Підсумовується, що пандемічний ризик є об'єктивно-суб'єктивною категорією. Доведено можливість управління пандемічним ризиком на макро- та мікроекономічному рівнях. Надано визначення управління пандемічним ризиком на кожному з цих рівнів, охарактеризовано господарсько-правові засоби управління пандемічним ризиком з метою нівелювання негативних наслідків епідемії.

Вступ. На початку 2020 р. в усьому світі поширилось інфекційне захворювання COVID-19, спричинене коронавірусом SARS-CoV-2. Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі ВООЗ) у зв'язку із цим 11.03.2020 була оголошена пандемія. Негативні наслідки, породжені цією епідемією, мають різновекторну направленість, одним із яких стало породження кризових явищ у світовій економіці. Економісти вважають, що визначена Міжнародним валютним фондом у зв'язку із пандемією світова економічна криза може стати найпотужнішою з часів Великої депресії, яка була у США в 1930-х рр. Падіння світової економіки внаслідок пандемії за прогнозами цієї організації буде становити не менше 3 %, а в Україні — близько 8 %. І це за оптимістичним прогнозом. Один із індикаторів стану світової економіки — Індекс *Dow Jones* — з початком пандемії пережив рекордне падіння за останні 30 років. Зростає кількість безробітних у всьому світі. У США на початку пандемії їхня кількість становила приблизно 22 млн осіб. В Україні з початком карантину статус безробітного отримали 444 400 осіб, а у стані прихованого безробіття опинилось до 3,1 млн осіб. Руйнуються окремі галузі економіки: туристична, транспортна, розважальних заходів тощо. А в інших спостерігається падіння обсягів виробництва. Коронавірус впливає на структуру економіки в усьому світі.

Найгірше те, що розвиток пандемії важко спрогнозувати, тому її тривалість наразі не відома, а тому неможливо і визначити, протягом

Цитування: Олюха В.Г. Господарсько-правові засоби управління пандемічним ризиком. *Економіка та право*. 2020, № 4. С. 12—23. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.04.012>

якого часу триватимуть негативні наслідки для світової економіки та економіки України зокрема. Суб'єктам підприємницької діяльності важко передбачити дії державних органів, оскільки й останні діють ситуативно, відповідно до розвитку стану захворюваності. До того ж на здійснення економічної діяльності впливають дії не тільки вітчизняних урядовців, але і закордонних, які також діють в умовах невизначеності.

Фактично, це необхідність проведення економічної діяльності як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях в умовах перманентної небезпеки, зумовленої цією пандемією, що підвищує ризиковість такої діяльності. Пандемічний ризик стає фактором, який необхідно враховувати під час ухвалення управлінських рішень. Усвідомлення природи пандемічного ризику та дослідження господарсько-правових методів управління ним є необхідним не тільки з теоретичних, але і з практичних міркувань. Тому тема цієї статті є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ризику досліджувались у вітчизняній науковій літературі. Р.А. Майданик присвятив ризику у цивільних правовідносинах ґрунтовну працю — навчально-практичний посібник «Аномалії в цивільному праві України»; у дисертаційних дослідженнях І.В. Волосенко «Ризик у цивільному праві (поняття, природа, види)» та О.В. Андреєвої «Ризик у договірних зобов'язаннях» було проаналізовано категорію ризику у цивільно-правових відносинах та у договірних зобов'язаннях; також з позицій економічного аналізу права М.М. Великанова розглянула питання ризику у монографії «Ризику в цивільному праві».

Питання ризику щодо страхових відносин розкривались у монографіях учених-господарників: Н.Б. Пацурії «Страхові правовідносини у сфері страхування: проблеми теорії і практики», І.Б. Чайкіна «Правове регулювання страхування ризиків на ринках фінансових послуг». У наукових статтях: В.В. Новіков дослідив теоретико-правові аспекти ризиків у праві, В.В. Резнікова та І.М. Кравець обґрунтували класифікацію ризиків у підприємницькій діяльності, В.В. Андрейцев навів класифікацію суб'єктів, у господарській діяльності яких наявний господарсько-екологічний ризик. Управління ризиками у господарському праві розкрили у статті «Оцінка ризиків у під-

приємництві та управління ними» В.В. Резнікова та Р.О. Стефанчук.

Проте питання щодо управління пандемічним ризиком у науковій літературі не розглядалось.

Мета статті — визначити сутність та ознаки пандемічного ризику, навести визначення управління пандемічним ризиком, окреслити найдоцільніші господарсько-правові засоби управління вказаним ризиком на макро- і мікроекономічному рівнях.

Результати дослідження. Юридична енциклопедія визначає ризик як небезпечність виникнення непередбачуваних витрат очікуваного прибутку, доходу, майна, коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами або дією непереборної сили; ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин, тобто можлива подія, поява якої має ймовірний і випадковий характер та зумовлює небажані наслідки для учасників відповідних правовідносин [1, с. 317].

Це визначення відображає два основних елементи, дві сторони такого явища як ризик: об'єктивну та суб'єктивну. Складність сучасних економічних стосунків, неможливість повного контролю людини за кліматичними змінами, природними, технологічними явищами, перебігом політичних подій і спричинену цим ймовірність настання певних негативних наслідків у вигляді заподіяння шкоди зумовлюють об'єктивний характер ризику, який впливає на економіку. Н.Б. Пацурія цілком справедливо наголошує на тому, що в останні десятиріччя минулого століття виникли безпрецедентні за соціально-економічними наслідками природні і техногенні катастрофи, які поширюють свою дію не тільки на національні економіки, але і на все суспільство [2, с. 48].

Підприємницька діяльність завжди характеризувалась ризиковістю, а невизначеність в умовах вільного ринку іманентна господарській діяльності. Проте у сучасних умовах стан невизначеності і зумовлена тим небезпека підвищуються. Водночас ризиковість є джерелом додаткових прибутків для підприємця, адже може призводити не тільки до втрат, а й створювати додаткові можливості для підприємництва. Тому ризик — джерело прибутків у підприємницькій діяльності за умови правиль-

ного управління ризиком, тобто належної організації суб'єктивної сторони ризику.

Суб'єктивна складова ризику полягає у можливості особи, що ухвалює рішення, оцінює, прогнозує розвиток подій, усвідомлювати ризиковість ситуації та можливість настання негативних наслідків у результаті власних дій або дій інших осіб, впливу різнопланових соціально-політичних, природно-технологічних факторів, здатність до ухвалення правильних рішень, які передбачають, нівелюють негативний розвиток подій.

На думку Р.А. Майданика, «ризик має суб'єктивно-об'єктивну природу, оскільки містить як об'єктивні, так і суб'єктивні елементи, у зв'язку з чим має розглядатись як можливість свідомого вибору особою певного варіанта поведінки з урахуванням об'єктивної та невідворотної небезпеки, яка загрожує цивільним правам та інтересам, і можливих наслідків ймовірного характеру» [3, с. 113]. І.Б. Чайкин, дослідивши категорію ризик щодо фінансових послуг, дійшов висновку, що ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, де він існує як об'єктивне явище, яке усвідомлюється відповідним суб'єктом інвестиційних відносин [4, с. 28].

Отже, будь-який вид ризику у будь-якій сфері має об'єктивно-суб'єктивну природу, оскільки існує незалежно від волі людини, але тільки через суб'єктивне сприйняття можливе усвідомлення небезпечної ситуації, її прогнозування та подолання. Наприклад, поширення епідемії коронавірусу почалося у січні—лютому 2020 р. (об'єктивний характер небезпеки), але ВООЗ пандемію оголосив тільки у березні 2020 р. (суб'єктивний аспект сприйняття небезпеки). Запровадження карантину урядом України у період з 12 березня до 3 квітня 2020 р. відбулося за наявності хворих у кількості, що не перевищувала 100 осіб, а у жовтні 2020 р., коли Україна посіла 11 місце у світі за кількістю хворих, урядом України у листопаді 2020 р. запроваджено лише карантин вихідного дня. Об'єктивний характер розвитку захворювання змінився на гірше, але суб'єктивне сприйняття та оцінка небезпеки суб'єктами ухвалення рішень змінилися. Ці приклади наведені не для оцінки доцільності дій ВООЗ або Уряду України, а тільки для ілюстрації об'єктивно-суб'єктивного характеру ризику та пандемічного ризику тощо.

Законодавство України, що регулює економічну діяльність, також відображає об'єктивно-суб'єктивний характер ризику. Статтею 42 Господарського кодексу України серед інституційних ознак підприємництва окреслено здійснення господарської діяльності на власний ризик.

Згідно зі ст. 8 Закону України від 07.03.1996 № 85/96-ВР «Про страхування» страховий ризик — певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання. Відповідно до ст. 1 Закону України від 15.01.2015 № 124-VIII «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» ризик — можливість виникнення та вірогідні масштаби наслідків негативного впливу протягом певного періоду часу. Закон України від 05.04.2007 № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» у ст. 1 окреслює ризик як ймовірність виникнення негативних наслідків від провадження господарської діяльності та можливий розмір втрат від них, що вимірюється у кількісних та якісних показниках.

Закон України від 02.12.2010 № 2736-VI «Про загальну безпечність нехарчової продукції» не містить поняття ризик, натомість оперує поняттям серйозний ризик, який визначає як будь-яку загрозу суспільним інтересам, що потребує оперативного втручання державних органів, у тому числі таку, наслідки якої не виявляються негайно (ст. 1).

Спеціальний Закон України від 24.02.1994 № 4004-XII «Про забезпечення санітарного і епідеміологічного благополуччя населення» розрізняє поняття небезпечного фактора та ризику. Так, ризик — можливість виникнення та вірогідні масштаби наслідків від негативно-го впливу об'єктів санітарних заходів протягом певного періоду часу. Санітарні заходи — це комплекс організаційних, адміністративних, інженерно-технічних, медичних, нормативних, екологічних, ветеринарних та інших заходів, спрямованих на усунення або зменшення шкідливого впливу на людину факторів середовища життєдіяльності, запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб і масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та їх ліквідацію. Небезпечний фактор — будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник, речовина, матеріал або продукт, що впливає або за певних умов може негативно впли-

вати на здоров'я людини. Тобто наслідки певних заходів є ризиком, а інфекційний збудник є небезпечним фактором.

Постає питання: чому поширення небезпечного захворювання за змістом вказаного нормативно-правового акта не віднесено до ризику? Адже пандемія здійснює негативний вплив на людей, економіку, стан держави. У науковій літературі, присвяченій класифікації ризиків, виділяють види ризиків залежно від джерела їхнього походження або причини виникнення.

Так, Т. Бойко та Т. Рябкова залежно від джерела походження (причини виникнення) ризику виділяють:

- антропогенні — пов'язані з діяльністю працівників або персоналу;
- природні — пов'язані з вразливістю господарського об'єкта до впливів природного характеру;
- соціогенні — соціальні (злочинність, несприятливі соціальні прояви), економічні (конкурентна боротьба);
- техногенні — пов'язані з функціонуванням технічних систем усередині господарського об'єкта;
- комбіновані — природно-антропогенні, соціогенно-техногенні тощо [5].

В.О. Заросило, Д.О. Безубов, О.В. Дудник, В.М. Тімашова у діяльності органів внутрішніх справ виділяють серед інших юридичних ризиків юридичний ризик залежно від джерел виникнення [6, с. 26—32].

В.В. Новіков виділяє і ризики за причинами їх виникнення, хоча він і не конкретизує цей вид ризику [7, с. 37]. В.В. Резнікова та І.М. Кравець за джерелами виникнення виокремлюють систематичні (ринкові) та несистематичні (специфічні) ризики [8, с. 101—105].

Отже, за джерелом походження (причиною виникнення) можна виділяти і пандемічний ризик, оскільки він є небезпечним фактором, який впливає на стан здоров'я людей у всесвітньому масштабі, є наслідком погіршення стану здоров'я значної кількості людей, унаслідок проведення протиепідемічних заходів може спричинити негативний вплив на стан економіки країни, окремих галузей економіки, а на мікрорівні може спричинити збитки окремим суб'єктам господарювання (підприємствам, фізичним особам-підприємцям).

Пандемічний ризик характеризується:

- масштабністю — поширюється на весь світ;
- невизначеністю за часовим проміжком, адже невідомо, коли закінчиться пандемія та буде винайдено ліки від коронавірусного захворювання;
- вимушеністю, адже його складно уникнути;
- спонтанністю, тобто його виникнення ніхто не передбачав;
- породжує інші ризики (від застосування протиепідемічних заходів);
- за рівнем втрат є високим;
- за значущістю впливу на економіку та суб'єктів господарювання — значним, адже економічні втрати відчутні.

Закон України від 24.02.1994 № 4004-ХІІ «Про забезпечення санітарного і епідеміологічного благополуччя населення» управління ризиком визначає як складову аналізу ризику. Крім того, недоліком вказаного визначення є окреслення серед суб'єктів обміну інформацією торгових партнерів, адже це є звуженим сприйняттям відповідних суб'єктів. Доцільніше було б використати такий термін як суб'єкти господарювання.

Так, у ст. 1 зазначеного нормативно-правового акта встановлено, що аналіз ризику — процес, який складається із трьох взаємозв'язаних компонентів: оцінка ризику, управління ризиком та повідомлення про ризик. Оцінка ризику — науково обґрунтований процес, який охоплює ідентифікацію та характеристику небезпеки, оцінку впливу, характеристику ризику. Управління ризиком — процес вибору альтернативних рішень на підставі результатів оцінки ризику та, у разі необхідності, вибору і впровадження відповідних засобів управління (контролю), включаючи регуляторні заходи. Повідомлення про ризик — взаємний обмін інформацією про ризик між спеціалістами з оцінки ризику, особами, що здійснюють управління ризиком, заінтересованими торговими партнерами та іншими зацікавленими сторонами.

У науковій літературі спостерігаємо інший підхід. М.М. Великанова вказує, що «під управлінням ризиком як доктринальною категорією необхідно розуміти процес, спрямований на виявлення, ідентифікацію, оцінку та вплив на ризик з метою уникнення, контролю або мінімізації його наслідків» [9, с. 23].

В.В. Резнікова та Р.О. Стефанчук розглядають управління ризиками в господарському

праві як діяльність суб'єктів господарювання, спрямовану на аналіз, прогнозування та оцінку ймовірності настання ризику в умовах невизначеності з вибором превентивних заходів з метою мінімізації можливих майнових втрат, а у разі їх виникнення — розподілу тягара несення таких втрат між учасниками господарських правовідносин [10, с. 101—115].

Наведені визначення не враховують, що в окремих випадках управління ризиком в економічній діяльності може призводити не тільки до зменшення витрат, але і до отримання прибутків. Наприклад, підприємці, які своєчасно оцінили пандемічний ризик, організували постачання в Україну засобів індивідуального захисту, гігієнічних засобів, медичного обладнання, внаслідок чого отримали прибуток. Щоправда, отримання прибутку державою внаслідок управління пандемічним ризиком є неможливим, адже відповідно до ст. 1 Конституції України наша держава є соціальною державою, а згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тож державні органи не повинні отримувати зиск від управління пандемічним ризиком і мають обмежуватись зниженням негативних наслідків.

Хоча М.М. Великанова і наголошує на тому, що запропонований нею поділ процесу управління на стадії є досить умовним, оскільки не завжди такі стадії є послідовними, але її підхід можна екстраполювати на розуміння управління пандемічним ризиком у макроекономічному вимірі. Визначення управління ризиком, запропоноване В.В. Резніковою та Р.О. Стефанчуком, можна застосувати для розуміння поняття управління пандемічним ризиком на рівні підприємства, тобто на мікроекономічному рівні.

Управління пандемічним ризиком на макrorівні — це процес, спрямований на виявлення, ідентифікацію, оцінку пандемічного ризику, що проводиться на основі постійного обміну інформацією між спеціалістами з оцінки ризику, особами, що здійснюють управління ризиком, зацікавленими суб'єктами господарювання, вибір і упровадження відповідних засобів управління (контролю), включаючи регуляторні заходи, вплив на ризик з метою уникнення, контролю, мінімізації або розподілення його наслідків.

Управління пандемічним ризиком на рівні суб'єктів господарювання — діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на аналіз, прогнозування та оцінку ймовірності настання ризику в умовах невизначеності з вибором превентивних заходів з метою мінімізації можливих майнових втрат, а у разі їх виникнення — розподілу тягара несення таких втрат між учасниками господарських правовідносин, а в окремих випадках — отримання прибутку як результату правильного (ефективного) управління пандемічним ризиком.

Отже, управління пандемічним ризиком має здійснюватися як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях. Наведені вище особливості пандемічного ризику зумовлюють складність управління цим ризиком.

Процес управління пандемічним ризиком на державному рівні ускладнюється тим, що певні заходи, що призводять до покращень в економічній сфері, знижують можливості соціального заходу. Так, звільнення малого бізнесу від сплати соціального внеску спричинило недостатність коштів у пенсійному фонді. Тому нагальним є процес пошуку оптимальної моделі управління пандемічним ризиком.

Надійним способом пошуку найкращого варіанта є порівняльна оцінка усіх можливих варіантів (альтернатив). Сфера точних наук (наприклад математики або фізики) розкриває природу дії механізму оптимізації через постановку певних задач перед оптимізацією. Постановка задачі оптимізації передбачає наявність її об'єкта, набору незалежних параметрів (змінних), що описують дану задачу, а також умов (часто звані обмеженнями), які характеризують прийнятні значення незалежних змінних. Ще однією обов'язковою складовою опису задачі оптимізації є скалярна міра «якості», що носить назву критерію оптимізації або цільової функції й залежить якимнебудь чином від змінних оптимізації.

Рішення задач оптимізації — це пошук певного набору значень змінних, якому відповідає оптимальне значення критерію оптимізації. Для оптимізації конкретної задачі необхідно: а) встановити можливі межі зміни змінних; б) визначити кількісний критерій оптимізації, на основі якого можна провести аналіз варіантів з метою знаходження «найкращого»; в) вибрати внутрішньо системні змінні, що використовуються для визначен-

ня характеристик та ідентифікації варіантів; г) побудувати модель, яка відображає зв'язки між змінними.

Якщо система, що підлягає дослідженню, визначена та межі її змінних встановлені (перший етап), здійснюють вибір критерію оптимізації, за допомогою якого можна оцінити характеристики системи або її проєкту для визначення «найкращого» варіанта проєкту або «найкращих» умов функціонування системи (другий етап). У загальному випадку критерій оптимізації зазвичай представляють як функцію вхідних, вихідних і керуючих параметрів.

В економіці використовується поняття «критерій оптимальності» організації певного процесу, тобто це максимум чи мінімум значення якогось показника (максимум прибутку чи мінімум витрат, мінімум часу на виконання якоїсь операції чи процесу), що характеризує ступінь досягнення поставленої мети та економічний ефект від певного способу організації дій залежно від стратегії, яку обрала керуюча підсистема.

Найчастіше вибирають критерії економічного характеру (зокрема валові капітальні витрати, чистий прибуток в одиницю часу, відношення витрат до прибутку тощо). Крім них можуть бути використані також технологічні критерії (потрібно мінімізувати тривалість зведення об'єкта, кількість споживаної електроенергії, максимізувати навантаження на кран). Незалежно від того, який критерій вибирають під час оптимізації даного об'єкта, «найкращому» варіанту завжди відповідає «мінімальне» або «максимальне» значення критерію.

Під час розв'язання задачі оптимізації можна застосовувати лише один критерій, оскільки неможливо отримати рішення, яке забезпечує одночасно декілька параметрів. Наприклад, звільнення від сплати єдиного соціального внеску та підвищення пенсій. Якщо все ж конкретна задача оптимізації характеризується сукупністю кількох суперечливих критеріїв, то один із шляхів її розв'язання полягає у виборі якогось критерію як первинного, тоді як інші критерії будуть вторинними. Так, для управління пандемічним ризиком найголовнішим пріоритетом є збереження життя і здоров'я максимальної кількості людей. Водночас позбавити малий бізнес можливості заробляти означає приректи його на поступове знищення.

Зазвичай оптимізація використовує первинний критерій; вторинні критерії розглядають як обмеження оптимізації завдання, що повинні виконуватися для вирішення задачі оптимізації. На третьому етапі постановки задачі здійснюють вибір незалежних змінних, які дають змогу адекватно оцінювати якість проєкту або умови функціонування системи. На цьому етапі проводять відмінність між змінними, значення яких можуть змінюватися в досить широкому діапазоні, і змінними, значення яких фіксовані і визначаються зовнішніми факторами. На даному етапі необхідно врахувати всі найважливіші змінні, від яких залежить функціонування системи або якість проєкту, але не «перевантажувати» оптимізацію великим числом дрібних, несуттєвих деталей. Після того, як критерій оптимізації та змінні завдання обрані, на четвертому етапі потрібно побудувати модель, що описує зв'язки між змінними та їхній вплив на критерій оптимізації.

Комплекс заходів з оптимізації має забезпечити перехід від несприятливого стану до іншого — бажаного, сприятливого, краще якогось конкретного, що відповідає цілям або адаптивним нормам і програмам у керованих матеріальних і ідеальних системах різного роду. Наслідком оптимізації має бути підвищення ефективності функціонування, що визначається основними показниками: досягненням поставлених цілей та ефективністю використання ресурсів.

Отже, оптимізація передбачає наявність таких складових:

- 1) варіативності вирішення питання для подібних ситуацій та інформації про це;
- 2) можливості вибору одного шляху із запропонованих;
- 3) цей шлях повинен бути найкращим;
- 4) можливість переходу від несприятливого варіанта до кращого, що є метою її проведення.

Пошук оптимальної моделі подолання негативних наслідків пандемії як складової управління пандемічним ризиком має також передбачати і визначення відповідних господарсько-правових засобів. Водночас держава має виходити із парадигми недостатності грошових коштів у державному і місцевих бюджетах.

Наприклад, «з року в рік наповнення Державного фонду регіонального розвитку відбу-

вається на засадах, які суперечать положенням Бюджетного кодексу України, через систематичне зупинення дії норми абз. 2 ч. 1 ст. 24-1 Бюджетного кодексу України» [11, с. 11]. Низька наповнюваність державних бюджетів різного рівня зумовлює складність застосування прямої державної підтримки, вибір таких господарсько-правових засобів як дотації, прямі виплати грошових коштів, виплата певної грошової компенсації за обмеження у веденні підприємницької діяльності тощо. Такий засіб прямої державної підтримки як звільнення від сплати податків, митних платежів має застосовуватись виважено. Можна констатувати, що Законом України від 17.03.2020 № 530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» було застосовано саме такий підхід. Для здійснення заходів щодо запобігання виникненню і поширенню COVID-19 були звільнені від податку на додану вартість, ввізного мита операції з увезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, необхідних для виконання заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусного захворювання (COVID-19).

Також цілком доцільно було використано такі засоби непрямої державної підтримки: спрощення митного оформлення вказаних товарів, спрощення процедури публічних закупівель, обмеження на проведення перевірок, державного нагляду у сфері господарської діяльності на період карантину або обмежувальних заходів.

Дійсно, в умовах недостатності бюджетних коштів на перший план мають виходити засоби непрямої державної підтримки суб'єктів господарювання. Д.В. Лічак наголошує на тому, що «державна підтримка може мати не лише економічний зміст, але й надаватися шляхом утворення сприятливих законодавчих умов для здійснення господарської діяльності» [12, с. 9].

Законом України від 30.03.2020 № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних пільг та економічних гарантій поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» були внесені зміни до законо-

давства, якими спрощено дозвільні процедури, необхідні для виробництва дезінфекційних засобів, що також є доцільним.

О.Ю. Ілларіонов справедливо наголошує, що стабільне господарське законодавство — запорука зниження ризиків різкої зміни економічної політики, впевненості інвесторів, виробників, підприємців та громадян у стабільності інвестиційного, податкового клімату [13, с. 41]. Водночас існують винятки, коли необхідність швидкого ухвалення нормативно-правових актів диктується надзвичайними умовами, зокрема пандемією. У такому разі даний підхід може бути застосований як виняток і як господарсько-правовий засіб управління пандемічним ризиком.

Як зазначає І.П. Поповська, однією з головних ознак державних програм є їх нормативно-правовий характер, адже вони набувають чинності після затвердження відповідним органом, згідно із встановленим законодавством порядком [14, с. 57]. Державні програми є господарсько-правовим засобом, який дає змогу здійснювати стратегічне управління пандемічним ризиком у сфері економіки.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 № 534 «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020—2022 роки» було затверджено відповідну Державну Програму. Ця Програма має амбіційну мету — упровадження протягом 2020—2022 рр. комплексної системи нових можливостей стабілізації та сталого розвитку економіки України та підвищення рівня зайнятості населення шляхом збереження наявних і стимулювання створення нових високопродуктивних робочих місць із гідними умовами праці. Виконання такої мети потребує значно більшого фінансування, що в умовах глобального падіння економіки є вкрай сумнівним. Програма передбачає необхідність розвитку вітчизняного виробництва засобів індивідуального захисту, антисептичних засобів і засобів дезінфекції, тестів на коронавірус, апаратів штучної вентиляції легень, фармацевтичних препаратів та інших важливих у період пандемії COVID-19 товарів / технологій. Програмою пе-

редбачається надання підтримки малому та середньому бізнесу. Серед окреслених для цього заходів найперспективнішим є передбачена оптимізація регулювання та полегшення адміністративних процедур для малого та середнього бізнесу. Створення Фонду з метою поліпшення доступу до фінансів, як це зазначається у Програмі, в умовах дефіциту державного бюджету видається сумнівним.

Перспективним напрямом розвитку економіки у Програмі передбачено стимулювання інновацій, що відбуватиметься шляхом надання підтримки розвитку інноваційних екосистем, залучення суб'єктів господарської діяльності до здійснення заходів з розроблення та упровадження електронних сервісів, забезпечення додаткової державної підтримки наукових установ та наукових підрозділів закладів вищої освіти, розвитку інноваційної інфраструктури у закладах вищої освіти та наукових установах, підтримки міжнародних досліджень та участі в міжнародних дослідницьких проєктах, масштабної цифровізації України.

Програмою передбачено розвиток окремих системоутворювальних галузей економіки України. Проте ці заходи носять здебільшого декларативний характер. Програма містить індикатори, передбачає необхідність контролю за показниками, але її фінансування планується здійснювати за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством. Обсяг видатків, необхідних для виконання Програми, має визначатися щороку під час складання проєктів державного та місцевих бюджетів на відповідний рік з урахуванням їхніх реальних можливостей. Враховуючи наявний дефіцит фінансових ресурсів, буде складно забезпечити виконання мети Програми, яка фінансується з урахуванням реальних можливостей.

З виконанням вказаної Програми може скластись ситуація, яка неодноразово виникала з програмами розвитку економіки, її окремих галузей. Як вказує Д.В. Задихайло, незважаючи на низку державних стратегій, концепцій і програм розвитку економіки тих чи інших її галузей, де достатньо об'єктивно констатуються фрагментарність чи системність негараздів, деструктивних явищ економічної сфери, загалом якісні параметри національної економіки залишаються без змін [15, с. 115].

Таким чином, господарсько-правовими засобами управління пандемічним ризиком можуть бути засоби непрямої державної підтримки: зміни до законодавства з регулювання економічної діяльності, спрощення дозвільних і митних процедур, ухвалення відповідних якісних програм подолання негативних економічних наслідків, спричинених пандемією, зменшення кількості перевірок малого та середнього бізнесу, а також засоби прямої державної підтримки — податкові та митні преференції, звільнення від сплати певних податків та зборів малого й середнього бізнесу.

На рівні підприємств надійним господарсько-правовим засобом нівелювання негативних наслідків пандемії є господарсько-правовий договір, який є універсальною правовою, гнучкою конструкцією, здатною забезпечити саморегулювання суспільних відносин будь-якої складності не тільки у горизонтальній, але і у вертикальній площині. А.Б. Гриняк, окреслюючи характерні ознаки договірної регулювання приватноправових відносин, наводить його ознаки: а) воно є впливом норм права на поведінку суб'єктів договірного зобов'язання, узгодження їхніх потреб, інтересів щодо кожного з них та суспільства загалом; б) це специфічна діяльність учасників щодо впорядкування відносин між собою шляхом дотримання правових норм та їх адаптації через ухвалення індивідуальних рішень відповідно до цих норм; в) воно має конкретний, організований характер (здійснюється шляхом встановлення прав та юридичних обов'язків для суб'єктів договірних зобов'язань); г) має цілеспрямований та результативний характер, метою якого є стимулювання ефективного розширення сфери свободи договору та свободи підприємництва [16, с. 16—17].

Як справедливо зазначає О.А. Беяневич, договір є не лише актом правореалізації, але й універсальним засобом саморегуляції суспільних відносин, у чому і полягає феномен його соціальної сутності [17, с. 31].

Важливим у сучасних умовах є положення договору про надзвичайні обставини (форс-мажор), які до виникнення пандемії, особливо у договорах між резидентами, були сформульовані не досить виважено, поверхово, а іноді навіть такий розділ у договір не включався. Ситуація, що виникла у 2020 р., змінила даний підхід. Сучасний стан розвитку пандемії зу-

мовлює необхідність врахування такого фактора для належного управління договірними ризиками на мікроекономічному рівні.

Постає питання: що ж вважати надзвичайною обставиною — пандемію коронавірусу, введення державою карантину або інших обмежувальних заходів? Якщо звернутись до змісту ч. 2 ст. 14-1 Закону України від 02.12.1997 № 671/97-ВР «Про Торгово-промислові палати в Україні», то можна зробити висновок, що до форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) віднесено як карантин, встановлений Кабінетом Міністрів України, так і епідемію. Отже, головним для визначення наявності надзвичайних та невідворотних за даних умов подій є їхній негативний вплив на можливість виконання договірних зобов'язань. Тому договір має не тільки чітко передбачати перелік форс-мажорних обставин, але і містити інші критерії для встановлення таких обставин, а також докази, якими їх настання буде підтверджено. Положення про надзвичайні обставини у договорі мають ретельно розроблятися та знаходити точне відображення у тексті договору, адже невиконання зобов'язань у зв'язку із обставинами непереборної сили звільняють сторону, що постраждала, від відповідальності за невиконання своїх зобов'язань.

Також контрагенти можуть прописати у договорі положення про те, що тривале існування форс-мажорних обставин є підставою для припинення договірних відносин, для чого мають чітко обумовити терміни та порядок своїх дій, спрямованих на припинення договірних зобов'язань. Іншим можливим варіантом урегулювання пандемічного ризику може бути можливість внесення змін до договору. Якщо сторони не передбачать термін, упродовж якого діє форс-мажор, що дає право на дострокове розірвання договору або на внесення змін до нього, то сторони мають використовувати таке поняття як «розумний строк». Тобто, якщо обставини непереборної сили тривають такий проміжок часу, що перевищує розумні очікування, то сторони мають право розірвати даний договір. Також зниженню пандемічного ризику має сприяти чіткий розподіл між сторонами викликаних такою обставиною збитків.

Однак договірні положення про форс-мажор не повинні використовуватись для не-

обгрунтованого ухилення від виконання зобов'язань. Для цього необхідно враховувати сферу діяльності сторін, вид договору, послідовність та строки виконання зобов'язань, заходи для уникнення негативних наслідків та попередження контрагента про їхнє виникнення. Визначення цих положень у договорі має сприяти вирішенню зазначених проблем.

Укладення договору під час існування пандемії коронавірусу та/або обмежувальних заходів, запроваджених державою, ускладнює визнання таких обставин форс-мажорними, адже про їхнє існування сторонам відомо. Водночас договір може слугувати засобом управління пандемічним ризиком, адже сторони можуть передбачити певні дії у зв'язку із посиленням або пом'якшенням дії обмежувальних заходів, встановлених державою. Також вони можуть передбачити додаткові підстави для розірвання договору та розподілення збитків, спричинених таким достроковим розірванням.

Відповідно до ст. 652 Цивільного кодексу України (далі ЦК), сторони мають право змінити або розірвати договір у зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувались під час укладання договору. Пандемія може бути фактором, що викликає такі обставини. Договір в такому випадку є правовим інструментом, за допомогою якого сторони можуть оформити свої відносини з урахуванням таких змін. Назва договору може бути різною: додаткова угода, акт про розірвання договору тощо. Суть цього правового інструменту залишиться у будь-якому випадку незмінною — правовий інструмент управління ризиком, адже він буде спрямований на нівелювання негативних для сторін наслідків, викликаних пандемією. Необхідною умовою такого договору має бути розподіл між контрагентами збитків, що будуть викликані таким розірванням або зміною умов договору. Це буде сприяти усуненню наслідків пандемічного ризику.

Згідно зі ст. 607 ЦК України зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає. В умовах пандемії може скластись ситуація, коли сторони не мають можливості виконати покладені на себе зобов'язання. Договір може бути використаний для врегулювання таких відносин і визначення розподілу збитків і встановлення алгоритму

дій, спрямованих на припинення взаємних зобов'язань контрагентів.

Підприємства мають виважено підходити до використання такого господарсько-правового засобу як планування розвитку власного бізнесу в умовах пандемії. В економічній літературі наголошено, що вимоги системного підходу спонукають підходити до вдосконалення планування діяльності підприємства комплексно, тобто охоплювати, за можливості, усі елементи управління і виробництва. Тільки такий підхід дає змогу обґрунтувати несуперечливі рішення з раціоналізації організаційної структури планування [18, с. 187—188]. Зазначена вимога підсилюється в умовах пандемії, адже саме такий підхід допоможе провести управління пандемічним ризиком таким чином, щоб максимально мінімізувати фінансові втрати або навіть отримати прибуток. Доцільно розробляти не тільки поточні і календарні плани, але й стратегічні. Останній має передбачати декілька сценаріїв розвитку пандемії — позитивний і негативний. Для цього можуть створюватись відповідні відділи на підприємстві або залучатись фахівці на основі договору аутсорсингу.

Висновки. За джерелом походження (причиною виникнення) можна визначити пандемічний ризик, який характеризується масштабністю, неможливістю точного визначення його тривалості, вимушеністю, спонтанністю, можливістю породжувати інші ризики, високим рівнем втрат і значним впливом на економіку та окремі суб'єкти господарювання. Пандемічний ризик має об'єктивно-суб'єктивну природу.

В економічній діяльності пандемічний ризик виникає внаслідок поширення інфекційного захворювання на території країни, інших держав або усього світу й призводить або може призвести на макроекономічному рівні до руйнації певних сфер економіки, а на мікроекономічному рівні — до ускладнення (неможливості) здійснення господарської діяльності окремими підприємствами, внаслідок чого спричиняються збитки.

Управління пандемічним ризиком на макrorівні — це процес, спрямований на виявлення, ідентифікацію, оцінку пандемічного ризи-

ку, що проводиться на основі постійного обміну інформацією між спеціалістами з оцінки ризику, особами, що здійснюють управління ризиком, зацікавленими суб'єктами господарювання, вибір і упровадження відповідних засобів управління (контролю), охоплюючи регуляторні заходи, вплив на ризик з метою уникнення, контролю, мінімізації або розподілення його наслідків.

Управління пандемічним ризиком на рівні суб'єктів господарювання — діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на аналізування, прогнозування та оцінювання ймовірності настання ризику в умовах невизначеності з вибором превентивних заходів з метою мінімізації можливих майнових втрат, а у разі їхнього виникнення — розподілу тягаря несення зазначених втрат між учасниками господарських правовідносин, а в окремих випадках — отримання прибутку як результату правильного управління пандемічним ризиком.

Господарсько-правовими засобами управління пандемічним ризиком можуть бути засоби непрямої державної підтримки: зміни до законодавства з регулювання економічної діяльності, спрощення дозвільних і митних процедур, ухвалення відповідних якісних програм подолання негативних економічних наслідків, спричинених пандемією, зменшення кількості перевірок малого та середнього бізнесу, а також засоби прямої державної підтримки — податкові та митні преференції, звільнення від сплати певних податків і зборів малого та середнього бізнесу.

На мікроекономічному рівні господарсько-правовими засобами управління пандемічним ризиком є господарський договір та плани економічного розвитку підприємства. Господарський договір є правовим засобом управління пандемічним ризиком у господарській діяльності підприємства і може застосовуватись як до виникнення пандемії переважно у формі форс-мажорного застереження, так і після її виникнення у формі додаткової угоди до основного договору. Мають складатись не тільки поточні і календарні плани економічного розвитку, але і стратегічні перспективні плани, що дасть змогу ефективніше керувати пандемічним ризиком.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Т. 5. Київ: Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2003. 736 с.
2. Пацурія Н.Б. Страхові правовідносини у сфері страхування: проблеми теорії і практики. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 504 с.
3. Аномалії в цивільному праві України: навчально-практичний посібник. 2-ге вид. За заг. ред. Р.А. Майданника. Київ: Юстиніан-2010. 1008 с.
4. Чайкін І.Б. Правове регулювання страхування ризиків на ринках фінансових послуг. Харків: Юрайт, 2012. 184 с.
5. Бойко Т., Рябкова Т. Ризики, що супроводжують господарську діяльність, — сутність, класифікація і підходи до оцінювання. *Вимірвальна техніка та метрологія*. 2014. Вип. 75. С. 125—131.
6. Заросило В.О. та ін. Юридичний ризик та юридична безпека. Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. Київ, 2012. 299 с.
7. Новіков В.В. Теоретико-правові аспекти ризиків у праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 13. Т. 1. С. 36—39.
8. Резнікова В.В., Кравець І.М. Класифікація ризиків у підприємстві. У кн.: *Перші наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова: матеріали круглого столу* (8 лютого 2019 р., м. Київ). НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. 264 с.
9. Великанова М.М. Управління ризиком та його стадії: економіко-правовий аналіз. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 12. С. 20—24.
10. Резнікова В., Стефанчук Р. Оцінка ризиків у підприємстві та управління ними. *Право України*. 2018. № 5. С. 101—115. <https://doi.org/10.33498/louu-2018-05-101>
11. Устименко В.А., Джабраїлов Р.А. Правове забезпечення економічної безпеки постконфліктних територій: окремі проблеми та шляхи їх вирішення. У кн.: *Стратегія економічної безпеки України: доцільність розроблення та шляхи вирішення цієї проблеми: матеріали круглого столу* (30 вересня 2020 р., м. Київ). НАН України. ДУ «Ін-т економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України». Київ, 2020. 84 с.
12. Лічак Д.В. Господарсько-правове забезпечення непрямої державної підтримки суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2011. 23 с.
13. Ілларіонов О.Ю. Спадкоємність і стабільність законодавства як основи забезпечення економічної безпеки. У кн.: *Стратегія економічної безпеки України: доцільність розроблення та шляхи вирішення цієї проблеми: матеріали круглого столу* (30 вересня 2020 р., м. Київ). НАН України. ДУ «Ін-т економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України». Київ, 2020. 84 с.
14. Поповська І.П. Правові основи програмного регулювання господарської діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2010. 213 с.
15. Задихайло Д. Право на підприємницьку діяльність у системі відносин правового господарського порядку. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2 (65). С. 112—122.
16. Гриняк А.Б. Договір у механізмі правового регулювання приватноправових відносин. У кн.: *Договірне регулювання приватноправових відносин в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*. За заг. ред. О.Д. Крупчана. Київ, 2017. 334 с.
17. Беляневич О.А. Теоретичні проблеми господарського договірного права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2006. 35 с.
18. Бельтюков Е.А., Бревнов А.А., Парсяк В.Н. Планирование деятельности предприятия: учеб. пос. Харьков: Одиссей, 2006. 384 с.

Надійшла 20.10.2020

REFERENCES

1. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Vol. 5. Kyiv: Ukrainka entsyklopediia imeni M.P. Bazhana, 2003. 736 p. [in Ukrainian].
2. Patsuriia N.B. Strakhovi pravovidnosyny u sferi strakhuvannia: problemy teorii i praktyky. Nizhyn: Aspekt-Polihraf, 2013. 504 p. [in Ukrainian].
3. Anomalii v tsyvilnomu pravi Ukrainy: Navchalno-praktychnyi posibnyk. 2-he vyd. Za zah. red. R.A. Maidanyka. Kyiv: Yustinian-2010. 1008 p. [in Ukrainian].
4. Chaikin I.B. Pravove rehuliuвання strakhuvannia ryzykiv na rynkakh finansovykh posluh. Kharkiv: Yurait, 2012. 184 p. [in Ukrainian].
5. Boiko T., Riabkova T. Ryzyky, shcho suprovodzhuiut hospodarsku diialnist, — sutnist, klasyfikatsiia i pidkhody do otsiniuvannia. *Vymiriuvalna tekhnika ta metrolohiia*. 2014. Iss. 75. P. 125-131 [in Ukrainian].
6. Zarosylo V.O. ta in. Yurydychnyi ryzyk ta yurydychna bezpeka. Ukr. derzh. un-t finansiv ta mizhnar. torhivli. Kyiv, 2012. 299 p. [in Ukrainian].

7. Novikov V.V. Teoretyko-pravovi aspekty ryzykiv u pravi. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*. 2015. No. 13. Vol. 1. P. 36-39 [in Ukrainian].
8. Rieznikova V.V., Kravets I.M. Klasyfikatsiia ryzykiv u pidpriemnytstvi. U kn.: *Pershii naukovii chytannia pamiaty akademika V.K. Mamutova: materialy kruhloho stolu* (8 liutoho 2019 r., m. Kyiv). Nauk. red. V.A. Ustyomenko. NAN Ukrainy. In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen, 2019. 264 p. [in Ukrainian].
9. Velykanova M.M. Upravlinnia ryzykom ta yoho stadii: ekonomiko-pravovyi analiz. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2017. No. 12. P. 20-24 [in Ukrainian].
10. Rieznikova V., Stefanchuk R. Otsinka ryzykiv u pidpriemnytstvi ta upravlinnia nymy. *Pravo Ukrainy*. 2018. No. 5. P. 101-115. <https://doi.org/10.33498/louu-2018-05-101> [in Ukrainian].
11. Ustyomenko V.A., Dzhabrailov R.A. Pravove zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky postkonfliktnykh terytorii: okremi problemy ta shliakhy yikh vyrishennia. U kn.: *Stratehiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: dotsilnist rozroblennia ta shliakhy vyrishennia tsiei problemy: materialy kruhloho stolu* (30 veresnia 2020 r., m. Kyiv). NAN Ukrainy. DU "In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen imeni V.K. Mamutova NAN Ukrainy". Kyiv, 2020. 84 p. [in Ukrainian].
12. Lichak D.V. Hospodarsko-pravove zabezpechennia nepriamo derzhavnoi pidtrymky subiektiv hospodariuvannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Odesa, 2011. 23 p. [in Ukrainian].
13. Illarionov O.Yu. Spadkoiemnist i stabilnist zakonodavstva yak osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky. U kn.: *Stratehiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: dotsilnist rozroblennia ta shliakhy vyrishennia tsiei problemy: materialy kruhloho stolu* (30 veresnia 2020 r., m. Kyiv). NAN Ukrainy. DU "In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen imeni V.K. Mamutova NAN Ukrainy". Kyiv, 2020. 84 p. [in Ukrainian].
14. Popovska I.P. Pravovi osnovy prohramnoho rehuliuвання hospodarskoi diialnosti v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Odesa, 2010. 213 p. [in Ukrainian].
15. Zadykhailo D. Pravo na pidpriemnytsku diialnist u systemi vidnosyn pravovoho hospodarskoho poriadku. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2011. No. 2 (65). P. 112-122 [in Ukrainian].
16. Hryniak A.B. Dohovir u mekhanizmi pravovoho rehuliuвання pryvatnopravovykh vidnosyn. U kn.: *Dohovirne rehuliuвання pryvatnopravovykh vidnosyn v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv v Ukraini*. Za zah. red. O.D. Krupchana. Kyiv, 2017. 334 p. [in Ukrainian].
17. Belianevych O.A. Teoretychni problemy hospodarskoho dohovirnoho prava: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.04. Kyiv, 2006. 35 p. [in Ukrainian].
18. Bel'tjukov E.A., Brevnov A.A., Parsjak V.N. Planirovanie dejatel'nosti predpriyatija: ucheb. pos. Kharkiv: Odissej, 2006. 384 p. [in Russian].

Received 20.10.2020

V.G. Oliukha

State Organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3339-1154

ECONOMIC AND LEGAL WAYS OF PANDEMIC RISK MANAGEMENT

The article is devoted to the research of pandemic risk. Its characteristic features are considered: scale, inability to accurately determine the duration, compulsion, spontaneity, the ability to generate other types of risks, high losses, significant impact on the economy and individual businesses. It is concluded that pandemic risk is an objective-subjective category. The possibility of pandemic risk management at the macro- and microeconomic levels is proved. Pandemic risk management at the macroeconomic level is seen as a process aimed at identifying, identifying, assessing pandemic risk, which is carried out on the basis of constant exchange of information between risk assessors, risk managers, stakeholders, selection and implementation of relevant management (control) tools, including regulatory measures, impact on risk in order to avoid, control, minimize or distribute its consequences. Pandemic risk management at the microeconomic level is defined as the activities of economic entities aimed at analyzing, forecasting and assessing the probability of risk in uncertainty with the choice of preventive measures to minimize possible property losses, and in case of their occurrence — the distribution of such losses participants in economic relations, and in some cases, making a profit as a result of proper pandemic risk management. In the conditions of insufficiency of budgetary resources the most expedient for management of pandemic risk are economic and legal ways of indirect state support: changes to the legislation on regulation of economic activity; simplification of permitting and customs procedures; adoption of programs to overcome the negative economic consequences caused by the pandemic; moratorium on inspections of small and medium-sized businesses. Ways of direct state support — tax and customs preferences; exemptions from taxes and fees should be used sparingly. At the microeconomic level, the economic and legal ways of managing pandemic risk are the economic agreement and plans for economic development of the enterprise.

Keywords: risk, pandemic, coronavirus, pandemic risk management, indirect ways of state support, direct ways of state support, economic contract, force majeure.